

İlk Satır Arası Kur'an Tercümelere Üzerine Yapılan İncelemeler Hakkında Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Previous Examinations of Early Interlinear Quran Translations

*Mehmet YEŞİLKAYA**

ÖZ

Türk dilinin tarihî dönemlerinin incelenmesi açısından eski eserler oldukça önem taşımaktadır. Türkçenin diğer dillerle etkileşimi yönünden kayda değer incelemeler yapılabilmesi için araştırmacılar tarihî metinlerden faydalanmaktadır. Türk dilinin tarihî kaynaklarından biri de *ilk satır arası Kur'an tercümelere*dir. Kütüphanelerde bulunan *ilk satır arası Kur'an tercümelere* olduğu iddia edilen eserler 14. ve 15. yüzyıllara aittir. Araştırmacıların ilgi duyduğu *ilk satır arası Kur'an tercümelere* üzerine çok sayıda inceleme yapılmıştır. *Harezm Türkçesi ile yazılmış bir Kur'an tercümesi*, *Çağatayca Kur'an tefsiri*, *Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmış bir Kur'an tefsiri*, *15. yüzyıl başlarında yazılmış Kur'an tercümesi ve anonim satır altı Kur'an tercümesi* bu kapsamda incelenen eserlerden bazılarıdır. Abdulkadir İnan, Murat Küçük, Hamza Zülfikar, Ahmet Topaloğlu bu eserler üzerinde kapsamlı çalışmalar yapan isimlerden bazılarıdır. Bu makalede, *ilk satır arası Kur'an tercümelere*ni inceleyen eserler kıyas yoluyla değerlendirilmiş, eserlerde incelenen ses bilgisi, biçim bilgisi özellikleri madde başlıkları halinde verilmiş, tablo üzerinde gösterilmiştir. Çalışmanın sonunda adı geçen eserler üzerinde başka ne gibi çalışmalar yapılabilceği değerlendirilmiş, önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Orta Türkçe, Kur'an tercümelere, Ses bilgisi, Şekil bilgisi, Söz varlığı*

ABSTRACT

Ancient manuscripts have great significance in that they shed light into the examination of the Turkish language in a historical context. Researchers often take advantage of historical texts in order to make comprehensive examination from the perspective of the Turkish language in interactive with other languages. A significant resource for the examination of the Turkish language in a historical context is *the early interlinear Quran translations*. The works acclaimed to be *the early interlinear Quran translations* date back to 14th and 15th centuries. There are many examinations on the *early interlinear Quran translations* which have been made by the researchers so far. Among those examinations made so far are a Quran translation made in Khorezmian Turkic language, a Quran interpretation in the Chagatai language, a Quran interpretation made in Old Anatolian Turkish, a Quran translation made in the early 15th century, and an anonymous Quran translation. Abdulkadir İnan, Murat Küçük, Hamza Zülfikar, and Ahmet Topaloğlu are among the researchers carrying out extensive work on those works of art. In this study, previous studies examining *the early interlinear Quran translations* are compared, the examined phonological and morphological properties are provided in tables. Recommendations for further studies are given and discussed in detail regarding the works analyzed.

* Dr. Programı Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye, mehmetyes34@gmail.com (<https://orcid.org/0000-0002-8905-3306>).

Keywords: *Middle Turkic, Quran translations, Phonology, Morphology, Vocabulary*

Extended Summary

The Turks have historically lived under the influence of several religions. They took an interest in Christianity during the 4th century, in Shamanism between 5th and 7th centuries, and in Islam during the early 9th century. During the 10th-12th centuries, Islam had widely spread among the Turks. At the time, Persians and Turks were the two great peoples adopting Islam. This thought is also reinforced by the fact that there are religious works of art produced in the Turkish language during this period. It is also highly probable that the early Quran translations made during that period.

Many linguists have studied ancient texts in Old Anatolian Turkish as well as Quran translations and have attempted to determine the phonological and morphological properties, and the vocabulary of the Turkish language and to what extent other languages have had an influence on it especially by focusing on the interlinear Quran translations.

According to examinations made by Abdülkadir İnan, there are four early Quran translations known by the scientists. The **first** of these is registered into the catalogue of the Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences. The **second** of these is registered into the catalogue of the Museum of Turkish and Islamic Arts. The **third** has been transferred to the Suleymaniye Manuscript Library from the Istanbul People's Manuscript Library. The **fourth** one is currently kept in John Rylands Research Institute and Library in Manchester.

Early Quran translations are as follows:

Interlinear translations:

- a) The work of art written in 1363 is currently registered into No. 2 of the catalogue of Hekimoğlu Ali Pasha Library under the Suleymaniye Manuscript Library. It was previously kept in Istanbul People's Manuscript Library.
- b) Registered in the catalogue of the Museum of Turkish and Islamic Arts (TİEM), No.73. It dates back to 1401.
- c) Registered in the catalogue of the Museum of Turkish and Islamic Arts (TİEM), No.40, A Quran Translation by Muhammed Bin Hamza, which dates to 1424.
- d) Registered into the catalogue of Topkapı Palace Manuscript Library, No. 252.

Interpretations:

- a) Registered into the catalogue of Topkapı Palace Museum Manuscript Library, Section of Ahmed III, which dates to the years 1453-1544 and was examined by Abdülkadir İnan and Hamza Zülfikar.
- b) Kept in the Library of Mevlana Museum in Konya No. 6624/91, which dates to the years 1543-1544 and was examined by Abdülkadir İnan ve Hamza Zülfikar.

Translations abroad:

- a) John Rylands Research Institute and Library in Manchester, the UK, Arabic Manuscripts Section 25-38.dfh (Toker, 2011)
- b) Academy of Sciences of Uzbekistan, Tashkent, No.2854.
- c) The Institute of Oriental Studies of the Russian Academy of Sciences, The Asiatic Museum, Cod.Mus.As.332 co-Wabidowb1914, No.2475.

Previous examinations on the early interlinear Quran translations and their content are as follows:

Interlinear Quran Translation in Khorezmian Turkic language: This is an early interlinear Quran translation made in 1363 and was examined in 1993 in a doctoral thesis by Gülten Sağol. In the study, the syntax of the elements of the sentence, vowel variations, vowel and consonant harmonies, elision, epenthesis, the use of inflectional and derivational affixes, indicative and subjunctive moods, compound tenses, interrogative sentences, and gerunds are examined. Also, a dictionary is presented as an attachment.

An Early Interlinear Quran Translation Made in Old Anatolian Turkish Period: Murat Küçük puts forward that this is the first interlinear Quran translation made in 1401. He examined derivational and inflectional affixes, indicative and subjunctive moods, substantive verb, gerunds, verb voices, repetitions, and phrases. He also examined the vocabulary.

A Quran Translation Made in the early 15th Century: Ahmet Topaloğlu focused on the morphological properties of the work and described how many lines there are and how many times Bismala is repeated. Spelling and phonological properties are given in a comparative manner in writing using Arabic and Latin alphabets. He also provided phonological and morphological analyses.

Anonymous Interlinear Quran Translation: There are two research articles and on doctoral thesis on this work by Yaşar Şimşek. In his study, he examined the words in the text and made a transcription. He also made phonological and morphological analyses of the work.

The examinations made on the precious studies are also tabulated with regards to the authors and titles. The examinations prove that there are many aspects perspectives to the analyses of those works regardless of whether they are originals, translations or Quran translations and interpretations. Those works can be examined and analyzed from many aspects and perspectives such as phonological and morphological properties, mode, sentence structure, syntax, vocabulary, sentence elements, parts of speech, etc. Several properties of the Turkish language have been highlighted through the study of those works. Those works have been previously the subject of undergraduate and graduate theses from the perspectives of vocabulary, phonological and morphological properties; and researchers have either provided transcriptions or undertaken extensive analyses and examinations. It is of great significance that the works which have been the subject of extensive analyses and examinations from the perspectives and aspects of phonological and morphological properties, mode, syntax, vocabulary, etc. be introduced to researchers to guarantee that further analyses and examinations of those works are carried into new generations in that the continuity of research has been ensured.

There are many interlinear Quran translations and interpretations in Turkey and abroad, which are not examined, or superficially examined. These works need to be examined thoroughly in order to make valuable contributions to the Turkish language. There is also a gap in the literature for comparative studies where Quran verses and chapters written in Uyghur alphabet are compared to those written in the Arabic language.

Giriş

Bu çalışmada *satır arası* veya *satır altı* tercümelere olarak adlandırılan ilk Kur'an tercümelerinden kısaca bahsedilmiştir. Çalışma kapsamında *ilk satır arası Kur'an tercümelerinden* birer tanesini Türk Dili alanında değerlendiren Gülten Sağol, Murat Küçük, Ahmet Topaloğlu ve Yaşar Şimşek'in eserleri incelenmiştir. Bu Kur'an tercümelere üzerinde başka ne gibi çalışmalar yapılabileceği, bu eserlerden Türk Dili alanında azami düzeyde nasıl istifade edilebileceği açıklanmıştır. Kur'an tefsirleri, ayet tefsirleri, Türk Dili alanında incelenmemiş satır altı tercümelere bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu çalışmada literatür taraması, veri toplama, veri işleme ve içerik analizi yöntemlerinden faydalanılmıştır.

Türkler tarih boyunca birçok dinden etkilenmişlerdir. Türkler dördüncü yüzyılda Hristiyanlığa, 5 ve 7. yüzyıllar arası Şamanlığa, 9. yüzyılın ilk yarısında ise İslam dinine ilgi göstermeye başladılar (İnan, 1961). Bu yüzyılda İslamiyet'le tanışan Türkler daha sonra topluluklar halinde Müslüman oldular. 12. yüzyıla gelindiğinde İslam dini Türkler arasında iyice yayılmıştı. Bu dönemde Farslar ve Türkler İslam dinine ilgi gösteren, İslam'ı benimseyen iki büyük millettir. Bu dönemde Türkçe dini eserlerin verilmiş olması da bu düşünceyi pekiştirmektedir. İlk Kur'an tercümelere de bu dönemlerde yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Fuat Köprülü ve Abdulkadir İnan'a göre ilk Kur'an tercümesi 11. yüzyılda yapılmıştır (Özkan, 2005). Ancak 11. yüzyıla ait Türkçe yazılmış bir Kur'an tercümesine henüz rastlanmamıştır.

Türkler için önemli bir yer tutan İslam dininin kutsal kitabı Kur'an- Kerim'in Türkçeye ilk çevrildiği dönemleri incelemek, bu dönemin Kur'an tercümelere ışığında Türkçenin yapısını, gramerini, gramatikal unsurlarını ortaya çıkarmak mümkündür. Bu nedenle birçok dilbilimci eski Anadolu Türkçesine ait metinlerin yanı sıra Kur'an tercümelere de incelemiş, özellikle satır arası Kur'an Tercümelere üzerine yoğunlaşarak Türk dilinin ses ve şekil özelliklerini, söz varlığını, hangi dillerden ne derece etkilendiklerini ortaya çıkarmaya çabalamışlardır.

Kur'an ayetlerinin altına daha küçük ve farklı hatla kelime kelime Türkçelerinin yazılması yöntemiyle yazılmış tercümelere *satır arası Kur'an tercümelere* denilmektedir (Taş, Manisa İl Halk Kütüphanesindeki "Tefsir-i Kur'an" Eseri ve Söz Varlığı Üzerine, 2018, s. 152). Bazı kaynaklarda *satır altı Kur'an tercümelere* ifadesi kullanılmaktadır. Bu konuda bir terim birliği bulunmamaktadır.

Abdulkadir İnan'ın yaptığı incelemelere göre bilinen en eski Kur'an tercümelere 4 tanedir. Bunlardan **birincisi** Sovyet R. İlimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünde, **ikincisi** Türk-İslam eserleri müzesinde kayıtlıdır. **Üçüncüsü** İstanbul Millet kitaplığında iken daha sonra Süleymaniye Kütüphanesine nakledilmiştir. Bu eser üzerine Gülden Sağol doktora tezi yazmış ve eserin 1363 yılına ait olduğunu, Kıpçakça ve Oğuzca hususiyetlerin bulunduğu tipik Harezmi Türkçesi eseri olduğunu belirtmiştir (1993). **Dördüncüsü** Manchester kitaplığında (İnan, 1961). En eskileri bunlar olmakla birlikte, sonraki dönemlerde Kur'an tefsirleri, satır arası tercümelere, ayet, sure çevirileri sayısı da oldukça artmıştır. 1476 ile 1582 yılları arasında ait 16 adet Kur'an tercümesinin Türkiye'deki çeşitli müze ve kütüphanelerde bulunduğu tespit edilmiştir. Abdulkadir İnan bunların nerelerde olduklarını detaylı olarak yazmıştır. 12-16. yüzyıllara ait 8 adet Doğu Türkçesi ile yazılmış Kur'an tercümesi bulunmaktadır, bunlardan en eskisi İstanbul Türk İslam eserleri müzesinde bulunandır (Özkan, 2005). İlk Kur'an tercümelereinden birincisi olarak yukarıda zikredilen eser kısmen satır arası tercüme, kısmen de tefsir şeklindedir. Diğer üçünün de çoğunlukla satır arası tercüme olduğu bilinmektedir. Satır arası tercümelere tefsir şeklindeki tercümelere, dil özelliklerini belirlemek açısından daha iyi olduğu söylenebilir. Türkçeye o dönemlerde yeni girmiş bir sözcüğün cümle bağlamında anlamı tahmin edilemezken, satır arası tercümelere o sözcüğün Arapça hangi sözcüğe denk geldiği ve anlamı hakkında daha net bilgiler edinilebilir. Tefsirli tercümelere ise Kur'an'ın vermek istediği mesajı doğru bir yorumla iletmeyi gerektirdiğinden müfessire bir sorumluluk yükleyecektir (Yıldırım, 2012). Mustafa Tokar ilk satır arası Kur'an tercümelereini şöyle sıralar:

1. *Leningrad Asya Müzesi Kitaplığı, Cod.Mus.As.332 co-Wabidowb1914, No.2475.*
2. *Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Camii, No.2.*
3. *Türk İslam Eserleri Müzesi (TIEM), No.73.*
4. *Taşkent, Özbek İlimler Akademisi, No.2854.*
5. *Konya Mevlâna Müzesi Kitaplığı 6624/91.*
6. *Manchester (İngiltere), Rylands Kitaplığı Arapça Yazmalar 25-38 (Tokar, 2011).*

2 ve 4. sıradaki eserlerin Harezmi dönemi, diğerlerinin Karahanlı dönemi eserleri olduğu tahmin edilmektedir. Mustafa Toker 1534-35 yıllarında yazılan eserin Kıpçak sahası eseri olduğu kanaatinde (Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi, 2011).

Üzerinde incelemeler yapılan satır arası Kur'an Tercümelerinden bir diğeri Muhammed Bin Hamza'nın Kur'an tercümesidir. Ahmet Topaloğlu tarafından incelenen bu eserin 1424 yılında tamamlandığı belirtilmekte ve ilk Kur'an tefsiri olduğunu iddia etmektedir (Topaloğlu, 1976). İlk tercümeleden sayılan dört eserin 14. Yüzyılda yazıldığı iddia edildiğine göre bu tercümenin dil özellikleri bakımından daha yeni bir döneme ait özellikler taşıdığı söylenebilir. Bu dönemlere ait olduğu bilinen en eski sure tefsiri ise 1422 yılına aittir (Topaloğlu, 1976). Sure tefsirleri arasında Fatiha, Yasin, Tebareke, İhlas gibi kısa sureler bulunmaktadır. Ahmet Topaloğlu, Kur'an-ı Kerim tefsir ve Tercümelere üzerine 39 ayrı inceleme yapıldığını belirtmiş, inceleme yapan isimler arasında Zeki Velidi Togan, Fuat Köprülü, Abdulkadir Erdoğan, Muhammed Hamidullah, Abdulkadir İnan, Cevdet Canbulat, Osman Keskiöğlü, Hamza Zülfikar ve Fehmi Edhem Karat'ı sayar, diğerleri yabancıdır. İnceleme yapanların çoğu, bir makalesinde bu tercümeleden bahseden, tercümelere tanıtan, birkaç ayet hakkında karşılaştırma yapan veya birkaç sözcüğün anlamını vererek geçiştiren kişilerdir. Gülten Sağol, Ahmet Topaloğlu'nun belirttiği 39 isme 68 isim daha ekleyerek 107'ye tamamlamıştır (1997). Eklenen isimlerden çoğu lisans tezi çalışmaları, ayetler ve kısa sureler üzerine yapılan çalışmalardır. Bu isimlerden detaylı incelemeler yapanlar arasında A.K.Borovkov, Abdülkadir İnan, Janos Eckmann, Osman Keskiöğlü, Muhammed Hamidullah, Zeki Velidi Togan ve Hamza Zülfikar sayılabilir. Hamza Zülfikar *Çağatayca Bir Kur'an Tefsiri* isimli makalesinde Çağatayca'nın dil özelliklerini, ses olaylarını detaylı olarak incelemiştir (1974). İki ciltten oluşan bu eserin bir nüshası Topkapı Sarayı müzesinde, diğere nüshası Konya Mevlâna müzesinde bulunmaktadır. Abdülkadir İnan ve Hamza Zülfikar tarafından incelenen bu eser Çağatay Türkçesi özelliklerini taşımaktadır. Türk lehçeleri hakkında bilgi veren Ufuk Tavkul Çağatay Türkçesi özellikleri hakkında ayrıntıları Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler başlıklı makalesinde açıklamıştır (Tavkul, 2003). Aynı şekilde Reşit Rahmeti Arat da bu konuda ayrıntılı bir inceleme yapmıştır (Arat, 1953). 1543-1544 yıllarına ait olan eser üzerinde Hamza Zülfikar doktora tezi yapmıştır. Murat Küçük 1401 yılına ait satır arası Kur'an tercümesi üzerine inceleme yapmış, konu üzerinde hem kitap hem makale yazmıştır. İncelemede ekler, kipler, fiilimsiler gibi şekil bilgisi konularıyla birlikte söz varlığı da detaylı olarak ele alınmıştır (Küçük, 2010). Bu eserde de yine yapılan incelemenin İlk Kur'an tercümesi olduğu iddia edilmektedir. Şinasi Tekin bilinen ilk Kur'an tercümesinin Karahanlıca ve istinsahının 14. yüzyıl başında yazıldığını söyler (2015, s. 37). Suat Ünlü bir makalesinde ilk Kur'an tercümelerini, bu tercümelere dil özelliklerini ve bu eserler üzerinde yapılan yüksek lisans doktora araştırmalarını detaylı olarak açıklamıştır (Ünlü, 2007), bu makalede ilk Kur'an tercümelere olarak TİEM 73, Anonim Kur'an Tefsiri, Rylands Kur'an Tercümesi, Harezmi Türkçesi Kur'an Tercümesi isimleri zikredilmiş, eserler özellikleri bakımından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bir başka çalışmada *Tefsiri'l-Lübâb Tercümesi* adlı eserin de 15. yüzyıla ait olduğu ifade edilmiştir (Taş, 2016, s. 107).

Bu bilgiler ışığında ilk Kur'an tercümelere şöyle sıralayabiliriz:

Satır arası tercümelere:

- 1363 yılında yazılan Süleymaniye Kütüphanesi Hekim Ali Paşa Camii 2 numarada kayıtlı eser (daha önce millet kitaplığında).
- Türk İslam Eserleri Müzesinde kayıtlı (TİEM), No.73. 1401 yılına ait.
- Türk İslam Eserleri Müzesinde kayıtlı (TİEM), No.40 Muhammed Bin Hamza'nın Kur'an Tercümesi. 1424 yılına ait.
- Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Kitaplığı 252 numarada kayıtlıdır.

Tefsirli tercümelere:

- a) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 3.Ahmet bölümünde (1543-1544 yıllarına ait) Abdulkadir İnan ve Hamza Zülfikar tarafından incelenmiştir.
- b) Konya Mevlâna Müzesi kütüphanesinde bulunmaktadır. (1543-1544 yıllarına ait) Abdulkadir İnan ve Hamza Zülfikar tarafından incelenmiştir. 6624/91 numarası ile kayıtlıdır.

Yurtdışındaki tercümelere:

- a) Manchester (İngiltere), Rylands Kitaplığı Arapça Yazmalar 25-38.dfh (Toker, 2011)
- b) Taşkent, Özbek İlimler Akademisi, No.2854.
- c) Leningrad Asya Müzesi Kitaplığı, Cod.Mus.As.332 co-Wabidowb1914, No.2475.

İncelenen Eserler

Harezm Türkçesi satır arası Kur'an tercümesi:

1993 yılında Gül den Sağol tarafından yazılan bu doktora tezinde 1363 yılında yazılan satır arası Kur'an tercümesidir. İncelenen eser **Süleymaniye Kütüphanesi Hekim Ali Paşa Camii 2 numarada** kayıtlıdır. Daha önce **Millet kitaplığı**nda iken buraya taşınmıştır. Gül den Sağol'un bu eser üzerinde yaptığı çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde eser hakkında genel bilgi verilmiş, tercüme türleri açıklanmış, eserin **Doğu Türkçesine çevrilen ilk Kur'an tercümesi** olduğu iddia edilmiştir. Doğu Türkçesi ile yazılan 6 Kur'an tercümesi olduğu belirtilmiştir: Birincisi 1333-1334 yılında Şirazlı Hacı Devletşah tarafından yazılan eserdir. İkincisi İngiltere Manchester John Rylands Kütüphanesi 25-38 numarada kayıtlıdır. Üçüncüsü Özbekistan İlimler Akademisi kitaplığında kayıtlıdır. Dördüncüsü Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Camiinde 2 numarada kayıtlıdır. Bu dördü satır arası tercümedir. İki tane de tefsirli tercüme bulunmaktadır. Birinci tefsirli tercüme anonim tefsir olarak bilinen Leningrad Asya Halkları Enstitüsü Kitaplığında kayıtlı Orta Asya tefsiridir. Timur devrinde yazıldığı söylenmektedir (1360-1405). İkinci tefsirli tercüme ise Şeybaniler devrinde 16. Yüzyılın ilk yarısında yazılmıştır. İki nüshası bulunmaktadır. Birincisi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi 3.Ahmet bölümünde, ikincisi Konya Mevlâna Müzesi kütüphanesinde bulunmaktadır (Sağol, Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi, 1993). Eserin dilinin sırasıyla Uygur-Karahanlı-Harezm yazı dili geleneğine dayandığı belirtilmektedir. Eser üzerinde Gül den Sağol tarafından şu incelemeler yapılmıştır: Cümle unsurlarının dizilişi, ses değişimleri, ünlü uyumu, ünsüz uyumu, ses düşmesi, ses türemesi, yapım ve çekim eklerinin kullanım biçimi, haber ve dilek kipleri, birleşik zamanlar, soru ekleri, fiilimsiler. Ayrıca eser TDK uyumlu transkripsiyon alfabesi ile yazılmış olup, çalışmanın sonunda sözlük eklenmiştir.

Anadolu Türkçesi dönemine ait satır arası ilk Kur'an tercümesi:

Murat Küçük, eserin ilk satır arası Kur'an tercümesi (1401 yılı) olduğunu söyler. Eserde yapım ve çekim ekleri, haber ve dilek kipleri, ek fiil, fiilimsiler, eylem çatısı, ikilemeler, tamlamalar incelenmiştir. Ayrıca söz varlığı değerlendirilmiştir.

15. yüzyıl başlarında yapılmış bir Kur'an tercümesi

Bu çalışmada Muhammed Bin Hamza'nın 1424 yılında tamamladığı Kur'an tercümesi incelenmiştir. Çalışmanın giriş bölümünde Kur'an tercümelerinin türleri, ne zaman yazıldığı bilgileri verilmiştir. Ardından incelenen eserin özelliklerinden, harekeli oluşundan, metindeki hatalardan ve dil özelliklerinden bahsedilmiştir (Topaloğlu, 1976). Çalışmanın giriş bölümünde Molla Fenari ile Muhammed Bin Hamza hakkında bilgiler verilmiş, ikisinin aynı kişi olma ihtimalinden söz edilmiştir. İkinci bölümde eserin şekil özellikleri açıklanmış, kaç satır olduğu, kaç kez besmele yazıldığı gibi hususlar belirtilmiştir. İncelenen eserin bir sayfasının (Fatıha

sureti) fotoğrafı çalışmaya eklenmiştir. Eserin imla, fonetik özellikleri Arap ve Latin harfleri ile karşılaştırmalı yazılarak verilmiştir. Telaffuzundaki farklılıklardan söz edilmiştir. Müstensihin yaptığı hatalar iki başlık altında açıklanmıştır. Ardından eserin transkripsiyonu yapılmıştır. Esere ait ses bilgisi ve şekil bilgisi incelemesi bulunmamaktadır.

Anonim satır altı Kur'an tercümesi

Bu eser incelemesinde yazar iki makale halinde eserin söz varlığı hakkında bilgi vermiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Koşu lar Kitaplığı 252 numarada kayıtlı Satır arası Kur'an tercümesi incelenmiştir. Eser incelemesi ayrıca doktora çalışması olarak da sunulmuştur (Şimşek, Eski Anadolu Türkçesi satırarası Kur'an tercümesi (Topkapı nüshası, Giriş - metin - notlar - dizin), 2017). Çalışmaya erişim kısıtlanmış olup aşağıdaki bilgiler verilmiştir:

Bu çalışma, Türkçe satırarası Kur'an tercümelerinden Topkapı Sarayı Müzesi Koşu lar Kitaplığı K. 252 numarada muhafaza edilen nüshanın çeviri yazısı ve söz varlığı üzerine bina edilmiştir. Giriş - Metin - Notlar - Dizin olmak üzere 4 ana başlıktan mütevellittir. Çalışmanın giriş bölümünde Türkçe satırarası Kur'an tercümelere ve bu tercümelere üzerine yapılan çalışmalar üzerinde durulduktan sonra, eserin tavsifi, tercüme tekniği ve tarihlendirilmesi yapılmıştır. Metin bölümü, eserin seslik özellikleri dikkate alınarak oluşturulan çeviri yazıdan ibarettir. Notlar bölümü, eserde öne çıkan söz varlığını incelemeyi amaçlamıştır. Bu bölümde, Türk dili tarihinde nadiren karşımıza çıkan kelimeler incelenmiş, bazı etimolojik açıklamalar yapılmıştır. Metnin söz varlığını ortaya koymak için hazırlanan dizin bölümü, bütün sözlük birimlerin alınması ile oluşturulmuştur. Çalışmada uygulanan yöntem, giriş bölümünde detaylı olarak anlatılmıştır (2017).

Bu açıklamada eser üzerinde ses ve şekil bilgisi yönünden bir inceleme yapıldığı kanaatine ulaşılmamıştır. Eser üzerinde yapılan incelemelerde *civşe-*, *cevüklük eyle-*, *duluncak*, *eğil kes-*, *ügsegü od*, *seninç senirmek* (Şimşek, Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur'an Tercümesinin (Topkapı Nüshası) Sözvarlığı Üzerine Notlar, 2016), *alışdur-*, *bağışlan-*, *beşinci saçı*, *deniz eyle*, *götür-*, *koçu yir*, *oyayuk ol-*, *sekdi*, *sürgün*, *togdıçı*, *yavaş*, *yitütlik* (Şimşek, Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur'an Tercümesinin (Topkapı Nüshası) Sözvarlığı Üzerine Notlar 2, 2017) kelimeleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Eserlerde İncelenen Konular

İlk satır arası Kur'an tercümelere üzerinde yapılan incelemelerde, incelenen konular aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Tablo 4: Eserlerde İncelenen Konular

Yazar	Gülden Sağol	Murat Küçük	Ahmet Topaloğlu	Yaşar Şimşek
Konular				
Cümle Unsurlarının Dizilişi	+	+	+	-
Kalınlık-İncelik Uyumu	+		+	-
Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu	+		+	-
Ünlü Değişmeleri	+		-	-
Ünsüz Değişmeleri	+		-	-
Ünlü Türemesi	+		-	-
Ünsüz Türemesi	+		-	-
Ünlü Düşmesi	+		-	-
Ünsüz Düşmesi	+		-	-
Aitlik Eki	+	+	-	-
İlgi Eki	+	+	-	-
Hal Ekleri	+	+	-	-
Zaman Ekleri	+	+	-	-
Soru Eki	+	+	-	-
Şahıs Ekleri	+	+	-	-
Emir Kipi	+	+	-	-
Şart Kipi	+	+	-	-
Birleşik Zaman	+	+	-	-
Fiilimsiler	+	+	-	-
Eylem Çatıları	-	+	-	-
Transkripsiyon	+		+	+
Söz Varlığı (Deyimler, Atasözleri, İkilemeler vs.)	+	+	-	+
Sözlük	+	+	-	+

Eserde incelenen konular belirtilirken, yüzeysel de olsa değinilen konulara + işareti konulmuştur. Bazı yazarların detaylı olarak incelediği bir konuyu bir başka yazar kısaca değinerek geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında Türk dili açısından değer taşıyan her Kur'an tercümesinin birçok yönden incelenebileceği, incelenen konuların da detaylı olarak tekrar ele alınabileceği söylenebilir. Sadece transkripsiyonu yapılan bir eser inceleme yapılmış sayılamayacağı gibi, eserin dili, üslubu ses ve şekil özellikleri açısından yapılan değerlendirmeler de tam bir inceleme sayılmaz. Satır altı her Kur'an tercümesinin üslubu, dil özellikleri, söz varlığı birer hazine değerinde görülüp incelemeye devam edilmelidir. Kur'an tercümelere ve tefsirleri üzerine yapılan incelemelere bakıldığında, eserin çeşitli yönlerden ele alındıkları görülecektir. Kübra Yıldırım "Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Tefsirin Üslûp Özellikleri" isimli makalesinde tefsirlerde geçen birkaç edat ve kalıplaşmış söz üzerinde durmuştur (Yıldırım, 2012). Şinasi Tekin bir makalesinde eserin dil ve üslup özelliklerine değinmiştir (1973-1974), bir başka makalesinde ise Uygurca yardımcı cümleleri uzunca açıklamıştır (1965).

Bu incelemelere bakıldığında görülecektir ki eski Türkçe dönemine ait bir eser ister çeviri olsun ister Kur'an tercümesi veya tefsiri olsun birçok açıdan incelenebilecektir. Eserin ses özellikleri, şekil özellikleri, üslubu, cümle yapısı, söz dizimi, söz varlığı, cümle unsurları, sözcük türleri ve daha birçok açıdan incelenebilir. Türk dili açısından değerli sayılan bu kaynakların sadece transkripsiyonunu yapan isimler de bulunmaktadır. Esra Karabacak tarafından yazılan yayımlanmamış yaklaşık 2000 sayfalık doktora tezi buna örnek gösterilebilir (1992). Bu eserlerin defalarca çeşitli yönlerden farklı yazarlar/araştırmacılar tarafından incelenmesi mümkündür ve Türk Dilinin gelişimi açısından da gereklidir.

Sonuç

Türk dilinin belirli dönemlerine ait özellikleri göstermesi bakımından satır arası ilk Kur'an tercümelerinin ve Kur'an tefsirlerinin önemi bilinmektedir. Türk dilinin çeşitli özellikleri bu eserler üzerinden ortaya çıkarılmıştır. Gerek söz varlığı gerekse ses ve şekil bilgisi yönünden bu eserler lisans, yüksek lisans ve doktora tezlerine konu olmuş, kimi zaman sadece transkripsiyonu ortaya konmuş, kimi zaman ayrıntılı olarak çeşitli araştırmacılar tarafından incelenmiştir. Ses ve şekil bilgisi, üslup, söz dizimi, söz varlığı gibi yönleriyle incelenmemiş eserler yeni araştırmacılara tanıtılmalı, bu eserlerin tüm yönleriyle yeniden incelenmesi sağlanmalıdır.

Yurtiçi ve yurtdışında henüz incelenmemiş veya yüzeysel incelemelerle yetinilmiş, ayrıntılı incelenmeyi bekleyen çok sayıda satır arası ve tefsirli Kur'an tercümesi bulunmaktadır. Bu eserler değerlendirilerek Türk diline katkıda bulunulmalıdır. Uygur harfleriyle yazılan Kur'an ayetleri/bölümleri ile Arap harfleriyle yazılan Kur'an ayetleri/bölümleri de incelenerek karşılaştırmalı çalışmalar yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Özkan, M. (2005). Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Ortaya Konan Kuran Tercümelere Üzerine - I. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 39(39), 115-159.

Arat, R. R. (1953). Türk Şivelerinin Tasnifi. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 59-139.

İnan, A. (1961). *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercemeleri Üzerinde Bir İnceleme*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ünlü, S. (2007). Kur'an'ı Kerim'in Türkçeye Çevrilmesi ve İlk Kur'an Tercümelere. *Dini Araştırmalar*, 9(27), 9-56.

Küçük, M. (2010). Eski Anadolu türkçesi Dönemine Ait (M.1401) Satır Arası İlk Kur'an Tercümesinde Yapı Bilgisi Tercüme Tekniği Söz Varlığı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*(17), 121-147.

Karabacak, E. (1992). Manisa İl Halk Kütüphanesindeki Satırarası Kur'an Tercümesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. İstanbul.

Karahan, L. (2013). Oğuzcanın Anadolu'da Yazı Dili Olma Sürecine Dair Düşünceler. *Aşıkpaşa ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Oluşumu Sempozyumu*, 219-228.

Korkmaz, Z. (1995). Eski Türkçede Oğuzca Belirtiler. *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 205-216.

Sağol, G. (1993). *Harezm Türkçesi Satır Arası Kur'an Tercümesi*. İstanbul: Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Sağol, G. (1997). Kur'an'ın Türkçe Tercüme Ve Tefsirleri Üzerinde Yapılan Çalışmalar. *Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi*(8), 379-396.

Şimşek, Y. (2016). Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur'an Tercümesinin (Topkapı Nüshası) Sözvarlığı Üzerine Notlar. *Türkbilig*(31), 153-170.

Şimşek, Y. (2017). Eski Anadolu Türkçesi satırarası Kur'an tercümesi (Topkapı nüshası, Giriş - metin - notlar - dizin). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*.

Şimşek, Y. (2017). Eski Anadolu Türkçesi Satırarası Kur'an Tercümesinin (Topkapı Nüshası) Sözvarlığı Üzerine Notlar 2. *Türkbilig*(33), 69-84.

Şimşek, Y. (2017). *Yök Tez Veritabanı*. 11 11, 2017 tarihinde Yök Tez Veritabanı: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden alındı

Taş, İ. (2016). Tercüme-i Tefsiri'l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa Bin Hacı Hüseyin El-İznîkî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*(53), 92-110.

Taş, İ. (2018). Manisa İl Halk Kütüphanesindeki "Tefsîr-i Kur'ân" Eseri ve Söz Varlığı Üzerine. *Usul İslam Araştırmaları*, 29(29), 151-188.

Tavkul, U. (2003). Türk Lehçelerinin Sınıflandırılmasında Bazı Kriterler. *Kırım Dergisi*, 12(45), 23-32.

Tekin, Ş. (1965). Uygurca Yardımcı Cümleler Üzerine Bir Deneme. *TDAY Belleten*, 35-63.

Tekin, Ş. (1973-1974). 1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'olga-bolga' Sorunu. *TDAY-Belleten*, 59-157.

Tekin, Ş. (2015). *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler* (2 b.). İstanbul: Dergah Yayınları.

Toker, M. (2011). *Anonim Satır Altı Kur'an Tercümesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

Topaloğlu, A. (1976). *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

Yıldırım, K. (2012). Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Tefsirin Üslûp Özellikleri. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2(7), 1217-1227.

Zülfikar, H. (1974). Çağatayca Bir Kur'an Tefsiri. *Türkoloji Dergisi*, 1(6), 153-195.